

**KONYA - MEVLÂNA MÜZESİ'NDE BULUNAN 638 ENVANTER
NUMARALI PUŞİDE LEVHASI¹**

INVENTORY NUMBER OF 638 PUŞİDE PLATE IN
KONYA - MEVLÂNA MUSEUM

Emine Koçak²

ÖZ

Geleneksel sanatlarımız, zaman içinde birçok değişiklikler geçirmiştir. Bununla birlikte ortaya farklı örnekler çıkmıştır. Saraya bağlı ve bağımsız ortamlarda meydana getirilen bu ürünler, kullanılan malzeme ve teknik özellikleri bakımından büyük bir ustalık ve inceliği ortaya koymaktadır.

Türk toplumunun dününü bugüne aktarılmasında büyük rol oynayan ve büyük bir çeşitlilik içinde üretilen bu ürünlerin yaşatılması gerekmektedir.

Araştırmada literatür taramasından sonra müze yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Müze yetkililerinden alınan bilgiler raporda yeri geldikçe kaynak kişi adı verilerek açıklanmıştır.

Bu puşide levhası, oluşturulan gözlem fişi aracılığıyla incelenmiştir. Mevlâna Müzesi'nde bulunan puşide levhası örneğinin; kitabeleri okutularak, boyutları, malzemeleri, teknik ve renk özellikleri, bezeme konuları ve kompozisyon özellikleri incelenerek, envanter numaralarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Puşide, işleme, Mevlâna Müzesi.

ABSTRACT

Our traditional arts have experienced many changes in time and as a result of these changes, there emerged varied samples. These products which are connected to the palace or produced in independent environments, present a great master craft and fineness due to the material used or the technical composition adopted.

These masterpieces which play a great role in the transfer of Turkish culture from past to the present and produced in a wide range, must be prospered.

In this study, following the literature research, negotiations with the authorities of the were carried out. The information obtained from these authorities were shown in this study by giving the name of the source person.

¹ Başvuru tarihi: 23.06.2016 Kabul tarihi: 02.11.2016

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, eminekokcak09@gmail.com.

This plates of puşide has been examined through examination card. The inventory number of this puşide which are at the Mevlâna Museum was given and book texts, dimensions, materials, technical and color specializations, ornamenting subjects and composition properties have been studied.

Keywords: Puşide, plates of puşide, embroidery, Mevlâna Museum.

1. GİRİŞ

Türk kültür birikimini, uygarlığını gösteren geleneksel sanatlarımızda tarihin bütün görkemini bulmak mümkündür. “Osmanlı Kültürü’nün bir parçası olan el sanatları, sultanlarca sosyal, ticari ve ekonomik ilişkilerle geliştirilmiştir. Sultanlar her çıktıkları sefere bilim ve sanat adamlarını da götürmüşler; gittikleri ülkelerden bilim adamı ve sanatçıyı İstanbul’a getirmişlerdi. Bu durum imparatorluğun el sanatları açısından çok zengin bir merkez olmasına sebep olmuştur (Barışta, 1998:50).

Dünü bugüne taşıyan el sanatlarımızdaki bu çeşitliliği, yaşanan her mekânda görmek mümkündür. Küçümsenmeyecek boyuttaki bu mekân süslemeleri, Türk İslam geleneklerine göre kişinin doğum ve ölüm olaylarında daha çok ön plana çıkmaktadır.

Bu durum Osmanlı saraylarının işleme sanatına ne denli önem verdiğini göstermektedir. İşlemeye verilen önem puşidelere de yansımıştır. Türk işleme sanatında zengin puşide örneklerinin büyük bir grubu İstanbul’daki hanedan türbelerinde bulunmaktadır. Geç dönem Osmanlı nakış sanatı konusunda gerek malzeme, gerek teknik gerek motif ve kompozisyon çeşitlemeleriyle bilgi veren bu parçalar işleme sanatı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır (Ketencioğlu, 1999:251).

“Bilindiği gibi puşide, örtü (sanduka örtüsü), puşide levhası ise sandukanın başucuna iliştilen levha için kullanılan terimlerdir. Puşide ve puşide levhaları serildiği ya da iliştilendiği sandukaya bağlı olarak farklı boyutlarda yapılmıştır” (Barışta, 1997:93).

Puşîdelerde görülen işlemler; daha çok dokumanın üzeri kapatılarak yapılan iğne teknikleri grubundan dival işidir. Puşîdelerde, daha çok kadife, atlas cinsi kumaşlar ve deri kullanılmıştır. Çoğu kez mukavva, yumuşak meşin ile yer yer pamukla da dolgu yapılarak dival işi iğneleri ile metal bükümlü ipliklerle işlendiği ve değişik harçlarla süslendiği görülmektedir. Bu kapsamda ele alınan puşîde levhasının; yapılış tarihi, bugünkü durumu, ölçüsü, kullanılan malzemeleri, teknik ve renk özellikleri, kitabesi, bezeme konuları ile birlikte kompozisyon özellikleri incelenmiştir.

Türk plastik sanatları açısından çok zengin örneklerle sahip olan illerimizden biri Konya'dır. Selçuklular döneminden günümüze kadar sanat tarihi ve halk bilimi disiplinleri açısından önemini koruyan bu ilimizde değerli eserlerin sergilendiği müzeler bulunmaktadır (Barışta, 1989: 46). Bu müzelerden biri de Konya Mevlâna Müzesi'dir.

Konya Mevlâna Müzesi'nde bulunan söz konusu puşîde levhası, üzerinde bulundurduğu kitabeleri bakımından da bir ayrıcalık taşır. Bu kitabelerde ayet, sure, yapıldığı döneme ait bilgi ve puşîde levhasını yapan ustaya ait bilgiler ve puşîdenin yapılış amacın ifade edilmesi ile işleme tarihinin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında, puşîde ve puşîde levhalarında kullanılan malzeme, işleme tekniği, seçilen konu ve kompozisyonları dönemin üslup özellikleri hakkında bilgiler vermektedir.

Bir tür amblem niteliği taşıyan, 19. ve 20. yüzyıllara ait bu eserlerin, sikke motifiyle bezenmiş, değişik malzemeler ve teknikler kullanarak yapılmış, bilinmeyen bir grubunu tanıttığı bu makaleye konu olan ve günümüzde hâlâ Mevlâna Müzesi'nde erkekler mahvelinde bulunan bu puşîde levhasının; belgelenecek literatüre kazandırılması ile bu puşîde levhasının, artistik el sanatları ve süsleme sanatları içinde gereken yeri almasına yardımcı olarak, plastik sanatlar ailesine katkı sağlamaktır. 638 envanter no'lu puşîde

levhasının belgelenmesi ve incelenmesi, bundan sonra yapılacak çalışmalara ve araştırmalara kapı aralanması açısından önemlidir.

Araştırmaya konu olan puşide levhası yerinde incelenmiş, fotoğrafları çekilmiş, gözlem formu aracılığıyla özellikleri incelenmeye alınmıştır. Puşide ile ilgili müze yetkililerine görüşme formu doğrultusunda sorular sorularak yerinde bilgi edinilmiştir. Gözlem formu doğrultusunda oluşturulan katalog bilgilerinden elde edilen verilere göre 638 no'lu puşide hakkında değerlendirme yapılmıştır. Görüşme formu doğrultusunda elde edilen bilgiler kaynak kişi belirtilerek açıklanmıştır.

Naylonlar üzerine asetat kalem kullanılarak 1/1 ölçekli olarak puşide levhasının rölövesi (Şekil 1) alınmıştır. Puşide levhasında yer alan ayet, sure ve kitabeler tek tek okutulmuş ve kitabe yerlerini gösteren 1/20 ölçekli çizimine (Şekil 2) yer verilmiştir.

2. 638 ENVANTER NUMARALI PUŞİDE LEVHASI

Kadın, erkek hatta çocuklara ait olan lahitlerin üzerindeki sandukalara örtülen puşideler genellikle İstanbul'da bazı Osmanlı hanedanlarının türbelerinde, Konya Mevlâna Müzesi'nde ve Afyon Mevlevi Cami gibi ibadet yerlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Mevlânâ'nın felsefesinin ışığı altında gelişen plastik sanatlar alanında da zengin bir repertuar vardır. Bilindiği gibi Selçuklular Döneminden başlayarak Beylik ve Osmanlı İmparatorluk Döneminde Mevlevilik plastik sanatlar alanında değişik konu, üslup, malzeme, teknikle bazen el sanatı, bazen süsleme sanatı, bazen güzel sanat düzeyine ulaşılan, artistik nitelikli eserler bulunmaktadır (Barışta, 1989:46). Bu nitelikli eserlerden biri Konya Mevlâna Müzesi'nde bulunan puşidelerdir. Üzerlerinde bulundurdukları kitabeleri bakımından ayrıcalık taşıyan puşidelerde; ayet ve surelerin yanı sıra, dönemin üslup

özellikleri ile yapan ustaya ait bilgileri içermekle birlikte ne amaçla yapıldığının ifade edilmesi, işleme tarihinin belirlenmesinde de rol oynamaktadırlar.

“Mevlâna'nın babası Sultan'ül-Ulema Bahaeddin Veled 12 Ocak 1231 tarihinde Hakk'a yürüdü. Sağlığında “Benin ve benim çocuklarım ve onların evlat ve ahfadının mezarları burada olacaktır.” Şeklindeki vasiyet gibi algılanan sözleri üzerine, o günlerde Selçuklu Sultanlarının gül bahçesi olan bu günkü yerine defnedilmiştir. Yıllar sonra 17 Aralık 1273 tarihinde Mevlâna sevdiğine kavuştuğunda muhteşem cenaze töreninden sonra, bu günkü türbesinin bulunduğu yere, babası Bahaeddin Veled'in baş tarafına defn edilmiştir. Konu ile ilgili 3. kişi, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled 11 Kasım 1312 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuştuğunda, Mevlâna'nın hemen yanına, sağ tarafına (güney) defn edilmiştir. Sultan Veled' in Mevlâna'nın hemen yanına defnedilmesinden sonra, Mevlâna için yapılmış tek bombeli (tek kişilik) yüksek sandukanın altında iki mezar yer almıştır. Bu durum sıkıntı yaratmış olmalı ki, Kanuni Sultan Süleyman, Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'in mezarları üzerine gök mermerden yeni bir sanduka yaptırmıştır. Eni 310cm, boyu 380cm. ve yüksekliği 89cm. olan bu büyük mermer sandukanın üzerine, sandukanın altında iki mezarın bulunduğu işaretleri olarak iki küçük ahşap sanduka da konulmuştur. Mermer sandukada kitabe yoktur” (Erol, t.y.: 1-2).

Sandukaların muhafazası amacıyla çok eski dönemlerden beri Dergâh'a armağan edilmiş, *Puşîde* denilen örtüler kullanılmıştır. Şu anda kullanılmakta olan ve Mevlâna'nın sandukası ile birlikte oğlu Sultan Veled'in sandukasını örten Puşîde, Sultan II. Abdülhâmid'in armağanıdır. Atlas ve ipek kumaş üzerine altın sırmalarla bezenerek hazırlanan ve ağırlığı 80 kiloyu bulan bu Puşîde 1894 yılından beri kullanılmaktadır (Konya ve Mevlana, 1999:54).

638 envanter no'lu puşîde levhası envanter kayıtlarında belirtildiği üzere; II. Abdülhamid tarafından yapılmıştır. Mevlâna'nın sandukası ile birlikte oğlu Sultan Veled'in sandukasını örten Puşîde'nin üzerinde yer alan motifler

(Şekil 3-4) ve işleme özellikleri bakımından aynı olduğu gözlenen puşîde levhası, 637 envanter no'lu puşîdenin levhasıdır. Dolayısıyla yazıları yazanın da aynı kişi olabileceği fikri akla gelmektedir. Tarihlendirme de buna göre yapılmıştır.

Mevlâna Müzesi'nde erkekler mahvelinde duvarda asılı durumda olan 638 envanter no'lu puşîde levhasının boyutları 123 cm. x 278 cm., saçak boyu ise 8cm.'dir. Söz konusu puşîde levhasının yapılış tarihi H.1312 – M.1894/1895 olan puşîde levhası, yeşil atlas dokuma üzerine gümüş tel kullanılarak dival işi tekniklerinden; düz sarma, kabartmalı sarma, verev sarma, yarmalı sarma, iğneleri ile işlenmiş, tırtıl ve bükülmüş kordon kullanılarak süslemeleri yapılmıştır.

Bir cins yüzeysel sarma olan bu işin atma ve tutturma iğnelerinin bileşiminden oluşan zengin bir repertuarı vardır. Dival işinin, düz sarma, görünümü veren türü yanı sıra balık sırtı, hasır iğne gibi çeşitlemeleri de bulunmaktadır. Doldurulmuş sarma iğnesine ya da atma iğnelere benzeyen bu işleme tekniğinde; biri kumaşın yüzünden, diğeri arka yüzünden yürütülen iki tür iplik kullanılmaktadır. Kasnak ve gergef, yerine cüldeyle tutturularak işlenen dival işinde, iğne yanı sıra biz de kullanılmaktadır. Bizle delinen desenin sınır çizgilerinden desenin sırayla üstüne serilen ya metal ya da metal bükümlü iplikler alta çekilmekte ve altta yer alan kumaşın astarına tutturulmaktadır. Bu yolla az harcanan metal iplik, kaymaması için balmumlanmış ipliğin arkasına sıkıştırılarak kumaşın altına tutturulmuş olmaktadır.

2.1. Kitabesi

İstifli, Celi Sülüs yazı ile yazılmış, puşîde levhasının kitabesi çizim 1'de numaralandığı şekliyle açıklanmıştır. 1., 2., 3., 4. ve 5. bölümlerinde Besmele

ile başlayan Ayetel Kürsi (Bakara Suresi'nin 255. ayeti) yer almaktadır. Yazılar Yusuf BENLİ tarafından okunmuştur.³ Kitabede ise şunlar yazılmaktadır:

ESMÂ'ÜL HÜSNÂ'DAN:

6 -YA HANNÂN

7 -YA MENNÂN

Açıklaması:

Hannân, çok acıyıcı, Mennân ise çok ihsan eden, veren ihsanı bol, anlamına gelmektedir.

HADİS:

8 - KÂLE ENEBBİYİ ALEYHİSSELÂM,

9 - EFZALÜZZİKR, LÂ İLÂHE İLLALLAH,

10 - VE EFZALÜZZİKR ED-DUÂ-İ ELHAMDÜLİLLÂH

Açıklaması:

“Nebi Aleyhiselam dedi ki; zikrin eftali Lâ İlâhe İllallah, duanın zikrinin eftali Elhamdülillah”.

2.2. Kompozisyon

Stilize bir üslup ve geometrik düzenlemeler içinde; simetrik düzende yerleştirilmiş kıvrımlı dallardan ve yıldız çiçeklerinden oluşan motif grubu arasında bir kaide üzerine oturtulmuş Mevlevi Sikkesi bulunmaktadır. Dikdörtgen biçiminde oluşturulan çerçeve ve damla formları içerisine yerleştirilen yazılar gözlenmektedir. Bordürde ise aynı motifin tekrarı yer almaktadır (Şekil 5 -6).

Çerçevenmiş yazılı bölümün altında, bir saksı içerisine yerleştirilmiş, Mevlevi sikkesi bulunmaktadır. Sikkenin sarık kısmı diğer bölümlerden daha fazla kabartılmış, üç boyutlu izlenimi vermektedir. Sikkenin bir yanında bulunan aşırı kıvrımlı ve helezon biçiminde dallar ile yapraklar ve yıldız

³ Yusuf BENLİ, Arkeolog, Konya Müzesi Müdürü.

çiçeklerinden oluşan bölüm sikkenin diğer yanında da simetrik düzende bulunmaktadır.

Puşide levhasında yer alan “Mevlevi Sikkesi”nin sarık kısmını gösterir kısım, diğer bölümlerden daha fazla kabartılmıştır. “Maraş işi iğneleri ile işlenmiş olan örtüde sarı metal iplikle kabartma olarak oluşturulmuş olan sikkenin konturlarında bir sıra yeşil ipek iplikle yapılmış balıksırtı iğnesi görülmektedir.

“Sarı metal ipliğe refle düşürülerek diğer beyaz metal iplikler arasında parıltılı sarı rengin kuvvetle belirmesine imkân veren bu yeşil çizgiler, kuşkusuz resim sanatının renk ögesini çok iyi bilen ve üçüncü boyutla oynayabilen bir ustanın eseridir” (Barışta, 1989:48).

Üst tarafı nisfi daire biçimde olan puşide levhasının altı satırdan oluşan Ayetel Kürsi'nin yer aldığı yazılı kısımda da yine aynı dikdörtgen formlar görülmektedir. Bu bölümün altında yer alan dikdörtgen biçimde karanfil ve yapraklardan oluşan çerçeve içinde ise hadis bulunmaktadır. Bunun her iki yanında yer alan karanfil, dal ve yapraklardan oluşan motif grubu ile çerçeve içine alınan damla formundaki iki bölümde ise Esmâ'ül Hüsnâ yer almaktadır. Puşide levhasının tüm kenarından kıvrımlı dallar ile yapraklardan oluşan ve bir motifin tekrarıyla meydana gelen bordür geçmektedir. Örtünün dış kenarları, kordon bükülerek şeritle tamamlanmış, alt ucuna saçak yapılmıştır (Şekil 7-8).

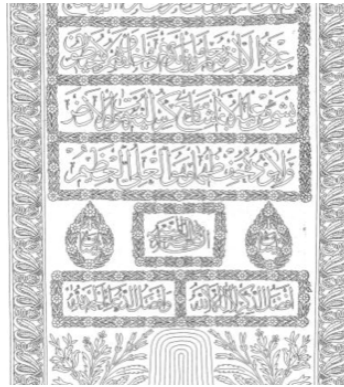
3. SONUÇ

Türk halkının vazgeçilmez parçası olan işlemeli ürünler arasında en göz alıcı örnekler şüphesiz puşide ve puşide levhalarıdır. Saray içinde veya dışında işlenen puşideler, malzeme, teknik, kompozisyonları ile büyük bir ustalık ve zarafet göstermektedir. Kitabeleriyle de ayrıca bir önem taşıyan puşideler buldukları devrin izlerini de taşımaktadırlar.

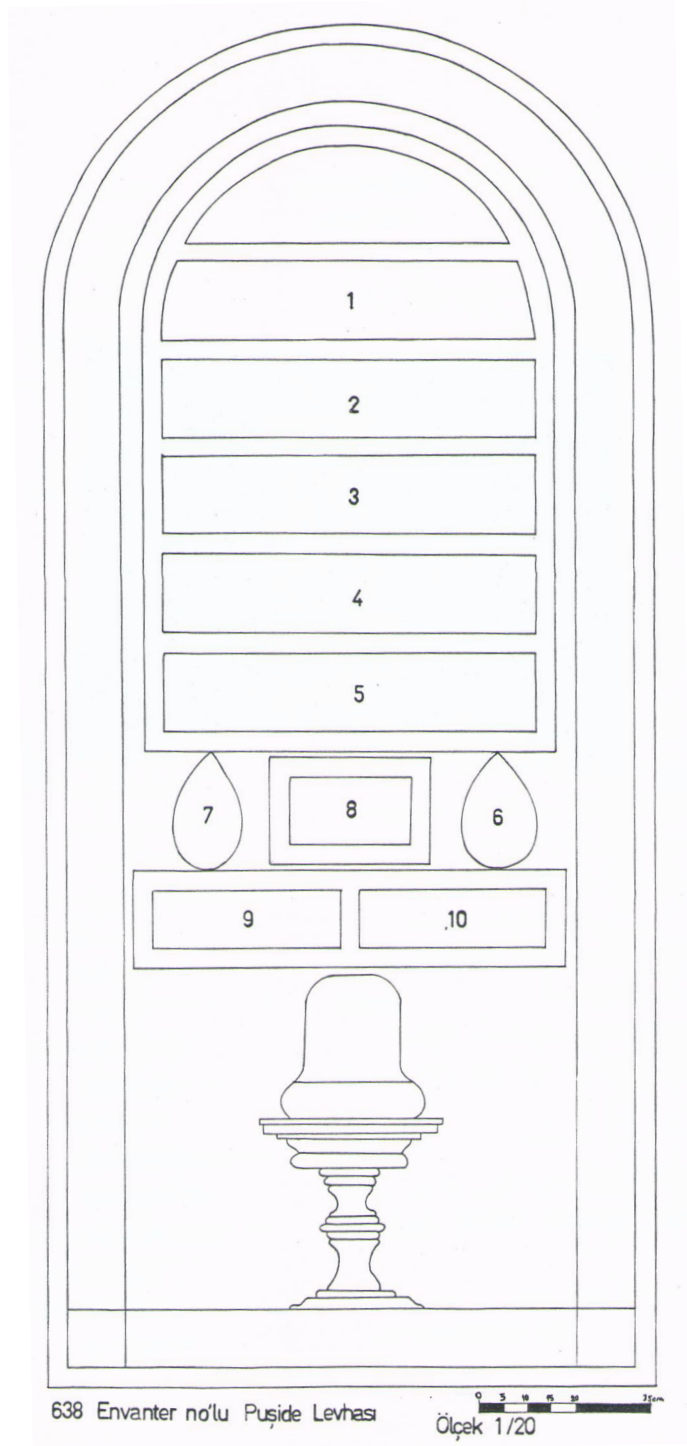
Bir bilgi, kültür ve incelik gösteren puşide levhaları, daha önce bilimsel bir yöntemle incelenmemiştir. Dolayısı ile sanat tarihi içerisindeki yeri sınırlı kalmıştır. Envanter kayıtlarında belirtildiği üzere; II. Abdülhamid tarafından yaptırılan 638 envanter no'lu puşide levhasının üzerinde yer alan motifler 637 envanter no'lu puşide de yer alan motiflerin aynısı olduğu için bu puşidenin levhası olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla yazıları yazanın da aynı kişi olabileceği düşünülmektedir.

İşleme tarihi bakımından önemli özelliğe sahip olan puşide levhalarından biri olan 638 no'lu envanter örneği kitabeleri, ve bezeme unsurlarının yeni yorumlarla oluşturulması, motiflerindeki benzerlik ve farklılıklar, yapıldığı döneme ait yansıttığı bilgileri, açılardan önem arz etmektedir. Sikke motifi ile bezenmiş değişik malzeme ve tekniklerle uygulanmış, el sanatı, süsleme sanatı ve güzel sanat parçalarından biri olan bu puşide levhasının Türk kültür ve sanatı içinde belli sistematik yaklaşımlarla sınıflamasının yapılması gerekmektedir.

Ayrıca, her biri birer sanat hazinesi değerinde olan ve yapılması oldukça zor bir işleme çeşidi ile oluşturulmuş, puşide ve puşide levhalarının yaşatılması için uygun atölye ortamları gerekmektedir. Bu atölyelerde örnekler incelenerek, birebir uygulamaları yapılmalı ve/veya güncelleştirilerek yeni tasarımlar oluşturulmalıdır. Bu yolla puşide ve puşide levhalarının kültürel bellekte yerini alması, sanat ve bilim dünyasına tanıtılması gerekmektedir.

Şekil 1. 638 Envanter No'lu Puşide Levhasının Rölövesi.

Şekil 2. 638 Envanter No'lu Puşide Levhasının Ölçekli Çizimi.

Şekil 3. 637 Envanter No'lu Puşide Levhasından Detay I.

Şekil 4. 637 Envanter No'lu Puşide Levhasından Detay II.

Şekil 5. 638 Envanter No'lu Puşide Levhası.

Şekil 6. 638 Envanter No'lu Puşide Levhasından Detay I.

Şekil 7. 638 Envanter No'lu Puşide Levhasından Detay II.

Şekil 8. 638 Envanter No'lu Puşide Levhasından Detay III.

KAYNAKÇA

Barışta, H. Ö., (1998). **Türk El Sanatları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2168, Sanat Eserleri Dizisi: 192, Ankara.

Barışta, H. Ö., (1997). **19-20. Yüzyıl Yazılı Bezemeli Türk İşlemeleri, Hanedan Türbelerinden Puşide ve Puşide Levhalarından Örnekler**", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyonu Bildirileri, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 93-104.

Barışta, H. Ö., (1989). **Konya Müzelerindeki Türk İşlemelerinden Örnekler**, Kültür ve Sanat, Türkiye İş Bankası, Sayı:4, Ankara, 46.

Barışta, H. Ö., (1999). **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2342, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi: 253, Ankara, 204.

Erol E., (t.y.). **Mevlâna Gelince Babası Ayağa Kalktı mı?**, Arı Ofset Konya.

Ketencioğlu, E., (2000). **Eyüp Sultan'da Adile Sultan Türbesindeki Puşide Örnekleri, II. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, 28-30 Mayıs 1999, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 11, İstanbul, 250-261.

Konya ve Mevlâna, (1999). Rehber Basım Yayın, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER

Yusuf BENLİ, Arkeolog, Konya Müzesi Müdürü.